

Jacek Dąbrowski*

Zakłady „Telefunkena” na warszawskim Kamionku, cz. II

“Telefunken” factory in Kamionek in Warsaw, p. II

Słowa kluczowe: Warszawa, Telefunken, budownictwo przemysłowe, zabytki techniki, ochrona zabytków

Key words: Warsaw, Telefunken, industrial buildings, monuments of technology, monument protection

WPROWADZENIE

Krajowe Zakłady Telefunken zostały założone w 1933 roku¹. Ze względu na dynamiczny rozwój produkcji trzykrotnie zmieniana była siedziba firmy. Docelowym adresem stała się ul. Owsiana 14 na warszawskim Kamionku, gdzie firma ulokowała się w 1936 r., po zakupie wzniesionej trzy lata wcześniej nowoczesnej hali fabrycznej i wybudowaniu nowego budynku administracyjnego. Tu funkcjonowała do 1940 r. – do sprzedaży budynków Wacławowi Pakulskiemu.

W niniejszym tekście poddano analizie istniejącą do dziś zabudowę fabryczną przy ul. Owsianej 14, wykorzystywaną w latach 1936–1940 przez Krajowe Zakłady Telefunken SA.

BUDYNKI PRZEMYSŁOWE PRZY OWSIANEJ 14

Zespół zabudowy przemysłowej przy ul. Owsianej 14 składa się z trzech zasadniczych elementów: budynku biurowego usytuowanego wzdłuż ul. Owsianej, budynku produkcyjnego w głębi działki oraz pozostałości budynku kotłowni wraz z kominem, obniżonym o połowę po rozbiórce w końcu 2015 r. Całość dopełnia wąski zrujnowany budynek usytuowany wzdłuż wschodniej granicy działki.

Budynek biurowy

Budynek biurowy wzniesiony został w 1937 r. jako prostokątna w rzucie, dwukondygnacyjna budowla. W wyniku przebudowy w latach 1940–1941 budynek

INTRODUCTION

The National Company Telefunken was established in the year 1933¹. Because of the dynamic development of production the seat of the firm changed three times. The final address was 14 Owsiana St. in Kamionek in Warsaw, where the company was located in 1936, after purchasing a modern shop-floor erected three years previously and construction of the new administrative building. Here it functioned until 1940 – until the buildings were sold to Wacław Pakulski.

This text analyses the factory buildings existing till today at 14 Owsiana St., used in the years 1936–1940 by the National Company Telefunken SA.

INDUSTRIAL BUILDINGS AT 14 OWSIANA ST.

The complex of industrial buildings at Owsiana St. consists of three basic elements: the office building situated along Owsiana St., the shop-floor building located deeper within the plot, and the remains of the boiler house with a chimney lowered to half its height after the demolition at the end of 2015. The whole is completed by a narrow ruined building situated long the east border of the plot.

Office building

The office building was erected in 1937 as a two-storey construction on a rectangular plan. As a result of the renovation in the years 1940–1941, on the north side

* mgr archeologii, Polski Komitet Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego TICCIH, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

* *M.A. in archaeology, Polish Committee for Protection of Industrial Heritage TICCIH, Ministry of Culture and National Heritage*

Ryc. 1. Zabudowa przemysłowa przy ul. Owsianej 14 (za: <https://www.google.pl/maps/>)

Fig. 1. Industrial buildings at 14 Owsiana St. (after: <https://www.google.pl/maps/>).

Ryc. 2. Elewacja frontowa budynku biurowego przy ul. Owsianej 14, widok z 1938 r. (za: 5 lat pracy Krajowych Zakładów Telefunken)

Fig. 2. Front elevation of the office building at 14 Owsiana St., view from 1938. (att.: 5 lat pracy National Company Telefunken)

Ryc. 3. Fragment żelbetowej konstrukcji szkieletu budynku biurowego na poziomie II kondygnacji (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 3. Fragment of the reinforced-concrete construction of the office building framework at the 2nd storey level (photo: J. Dąbrowski)

Ryc. 4. Elewacja frontowa budynku biurowego – stan obecny (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 4. Front elevation of the office building – current state (photo: J. Dąbrowski)

powiększono od strony północnej o „ścięty” bok usytuowany wzdłuż pierwotnej granicy działki, a także podwyższono go do pięciu kondygnacji.

Wykonano go w konstrukcji szkieletowej, żelbetowej monolitycznej o układzie poprzeczno-podłużnym. Stropy stanowiły żelbetowe płyty monolityczne oparte na poprzecznych żebrach żelbetowych, te zaś oparto na podłużnych podciągach żelbetowych wewnętrznych i usytuowanych w ścianach zewnętrznych.

Ściany zewnętrzne zostały wykonane z pełnej cegły ceramicznej, pochodzącej z co najmniej czterech różnych zakładów produkcyjnych – cegielni „Wawrzyna” Aleksandra Kronenberga z Radzymina, cegielni „Marjanów” Stefana Kronenberga również z Radzymina, Towarzystwa Akcyjnego „Pustelnik” z Marek oraz cegielni ze Słupna. Wykończeniem elewacji budynku biurowego było pierwotnie licowanie szarą cegłą cementową.

Budynek biurowy charakteryzuje się prostą, wieloosiową elewacją frontową, podzieloną na dwa segmenty. Południowy, mieszczący przejazd bramny na teren zakładów, obecnie dwuosiowy, jest nieco cofnięty w stosunku do segmentu północnego. Przed przebudową segment południowy był trzyosiowy i oprócz wjazdu mieścił także duże wrota wejściowe.

Segment północny pierwotnie był trzynastoosiowy – z rzędami dużych okien – prostokątnych w pierwszej i kwadratowych w drugiej kondygnacji. Obecnie segment północny jest czternastoosiowy, z dużymi zbliżonymi do kwadratu oknami w kondygnacjach 2–4,

a “truncated” side situated along the original border of the plot was added to the building which was also made five-storey high.

It was built using the reinforced concrete, monolithic framework construction, with crosswise-longitudinal arrangement. Ceilings were made from reinforced concrete monolithic slabs resting on crosswise reinforced concrete ribs which, in turn, rested on longitudinal reinforced concrete binding joists insides and fitted in the outer walls.

The interior walls were built from full ceramic bricks manufactured in at least four different brickyards – the “Wawrzyna” brickyard of Aleksander Kronenberg from Radzymin, the “Marjanów” brickyard of Stefan Kronenberg also from Radzymin, the Joint-Stock Company “Pustelnik” from Marki, and a brickyard from Słupno. Originally, the office building elevation was lined with grey cement brick.

The office building is characterised by a simple, multi-axis front elevation, divided into two segments. The south segment, currently two-axis, in which there is the gateway leading into the factory, recedes slightly in relation to the north segment. Before alteration the south segment had three axes and besides the drive-through passage also encompassed the huge entrance door.

Originally, the north segment had thirteen axes – with rows of large windows – rectangular on the first and square on the second storey. Currently the north segment has fourteen axes, with large square-like

prostokątnymi w kondygnacji pierwszej i wąskimi, prostokątnymi oknami w kondygnacji piątej – poddaszu.

Zapewne w wyniku przebudowy z lat 1940–42 trzy skrajne osie – licząc od północy – zostały przekształcone w stosunku do pozostałych. W osi drugiej, mieszczącej klatkę schodową, na kondygnacjach 1–3 wykonano niewielkie betonowe balkoniki z balustradami z prętów żelaznych, zaś okna umieszczone w pierwszej i trzeciej osi zostały powiększone w stosunku do pozostałych.

Elewacja frontowa pierwotnie była licowana szarą cementową cegłą – pozostałości czytelne są nad drugą kondygnacją. W okresie powojennym kondygnacja pierwsza i piąta zostały oblicowane prostokątnymi płytkami lastrykowymi, zaś pozostała partia elewacji była tynkowana.

Elewacja tylna budynku biurowego jest rozdzielona na dwie nierówne części – południową i północną – przez znajdujący się w czwartej osi (licząc od południa) wydatny ryzalit o zaokrąglonych narożach, mieszczący klatkę schodową. Niewielka, południowa, trzyosiowa część elewacji mieści w przyziemiu przejazd na teren dziedzińca zakładów. Pozostała część elewacji jest jednorodna, z wyjątkiem trzeciej od północy osi, w której znajduje się druga klatka schodowa. W elewacji tylnej powtórzony został układ okien z elewacji frontowej, tj. prostokątne w pierwszej i piątej kondygnacji oraz kwadratowe w pozostałych. Wyjątkiem jest wejście do łącznika pomiędzy budynkiem biurowym a halą produkcyjną, przebite w miejscu jednego z okien na drugiej kondygnacji. Północna klatka schodowa została doświetlona dwoma dużymi oknami wstęgowymi i dwoma niewielkimi prostokątnymi oknami umieszczonymi u góry i u dołu.

Elewacja była pierwotnie, jak cały budynek, licowana szarą cementową cegłą elewacyjną. W wyniku wojennych i powojennych przebudów jedynym „ornamentem” tej elewacji jest boniowanie, wykonane w tynku na poziomie pierwszej i piątej kondygnacji.

Budynek produkcyjny

Budynek produkcyjny wzniesiono w konstrukcji szkieletowej, żelbetowej monolitycznej w układzie poprzeczno-podłużnym. Stropy wykonane jako żelbetowe płyty monolityczne oparto na poprzecznych żebrach żelbetowych. Ze względu na jednoprzestrzenność znacznej części pierwszej i drugiej kondygnacji oprócz podłużnych podciągów żelbetowych, jako podpory zastosowano także rzędy słupów ustawionych wzdłuż dłuższej osi budynku.

Budynek nakryty jest żelbetowym stropodachem – o niewielkim nachyleniu połaci – wspartym na takiej samej konstrukcji krokwiach i kalenicy, podpartych w osi budynku rzędem filarów.

W okresie powojennym, w czasie użytkowania go przez rembertowskie zakłady mięsne, budynek produkcyjny został rozbudowany w kierunku wschodnim – na poziomie kondygnacji pierwszej i drugiej. Czytelne jest to m.in. w innej konstrukcji stropu pomiędzy obydwoma kondygnacjami czy w rozkutyh dawnych otworach okiennych.

Ryc. 5. Znak jednej z cegielni, z której pochodził materiał użyty do budowy i przebudów budynku biurowego (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 5. Trademarks of brickyards which provided material used for the erection and alterations of the office building (photo: J. Dąbrowski)

windows on the 2–4 storeys, rectangular on the first storey, and narrow, rectangular windows on the fifth storey – the attic.

Probably as a result of the transformations carried out in the years 1940–42, three outermost axes from the north were altered in relation to the other ones. In the second axis, housing the stairwell, small concrete balconies with iron-rod balusters were added on the 1–3 storeys, while the windows fitted in the first and third axis were enlarged in comparison to the others.

The front elevation was originally lined with grey cement brick, the relics of which are visible above the second storey. During the post-war period, the first and fifth storeys were lined with rectangular terrazzo tiles, while the rest of the elevation was plastered.

The back elevation of the office building is split into two uneven parts – south and north – by a prominent risalit with rounded corners located in the fourth axis (from the south), and housing the stairwell. In the small, south, three-axis section of the elevation located on the ground floor there is a passage leading to the courtyard of the factory. The remaining part of the elevation is uniform, except for the third axis from the north in which there is the other stairwell. The arrangement of windows from the front elevation, i.e. rectangular windows on the first and fifth storey and square in the remaining ones, was repeated in the back elevation. The exception is the entrance to the catwalk between the office building and the shop-floor building, cut out in one of the second-storey windows. The north stairwell was additionally lit by two large ribbon windows and two small rectangular windows at the top and at the bottom.

Like the whole building, the elevation was originally lined with grey cement facing brick. As a result of war and post-war alterations the only “ornament” of the elevation is rusticated, made in plaster on the level of the first and fifth storey.

Production building

The production building was erected using the monolithic, reinforced-concrete framework construction, in the crosswise-longitudinal arrangement. The ceilings were made from reinforced concrete monolithic slabs resting on crosswise reinforced concrete ribs.

Ryc. 6. Elewacja tylna budynku biurowego – część południowa (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 6. Back elevation of the office building – south section (photo: J. Dąbrowski)

Ryc. 7. Elewacja tylna budynku biurowego – część północna (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 7. Back elevation of the office building – north section (photo: J. Dąbrowski)

Ryc. 8. Elewacja frontowa budynku produkcyjnego, widok z 1938 r. (za: 5 lat pracy Krajowych Zakładów Telefunken)

Fig. 8. Front elevation of the shop-floor building, view from 1938. (att: z 5 lat pracy National Company Telefunken)

Ryc. 9. Elewacja frontowa budynku produkcyjnego, segment południowy – stan obecny (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 9. Front elevation of the shop-floor building, south segment – current state (photo: J. Dąbrowski)

Elewacja frontowa (zachodnia) budynku produkcyjnego jest wieloosiowa, rozbita na trzy segmenty dwoma płytkimi ryzalitami mieszczącymi klatki schodowe. Segmenty północny i południowy są odpowiednio trój- i pięcioosiowe, wypełnione w pierwszej kondygnacji oknami zbliżonymi do kwadratu, w drugiej wysokimi, prostokątnymi oknami i w trzeciej wąskimi okienkami doświetlającymi przestrzeń poddasza. Pierwotnie na pierwszej kondygnacji południowego segmentu, w środkowej osi umieszczony był niewielki betonowy balkon z żelazną balustradą. Z kolei pierwotny kształt północnego segmentu elewacji został zakłócony przez dobudowanie (w latach 1940–1942) budynku kotłowni. Środkowy segment elewacji budynku produkcyjnego jest dziewięcioosiowy. Dwie skrajne osie mieściły w pierwszej kondygnacji drzwi wejściowe, zaś w drugiej niewielkie prostokątne okienka. W pozostałych osiach w pierwszej i trzeciej kondygnacji znajdowały się okna identyczne jak w pozostałych segmentach elewacji, zaś w drugiej umieszczone były duże prostokątne, wielokwaterowe okna. W miejscu jednego z nich znajduje obecnie się wejście do wybudowanego po wojnie łącznika z budynkiem biurowym.

Ryzalitty mieszczące klatki schodowe zostały rozplanowane w identyczny sposób – w pierwszej kondygnacji znajdują się drzwi wejściowe, zaś wyżej umieszczono

Because of the one-space character of the considerable part of the first and second storey, rows of posts standing alongside the longer axis of the building were also used as supports, in addition to oblong ferroconcrete binding joists.

The building is covered with a reinforced concrete flat roof – slightly sloping – resting on the same-structure rafters and a ridge, resting on a row of columns in the building axis.

During the post-war period, when the production building was used by the Rembertow meat factory, it was expanded towards the east at the level of the first and second storey. It can be seen e.g. in a different construction of the ceiling between the two storeys, or in the altered former window openings.

The front (west) elevation of the shop-floor building is multi-axial, split into three segments by two shallow risalits in which stairwells are located. The north and south segments have three and five axes respectively, with square-like windows on the first storey, with tall, rectangular windows on the second, and with smaller, narrow windows letting more light into the attic on the third storey. Originally, a small concrete balcony with an iron railing was situated on the first storey of the south segment, in the central axis. Then the original shape of

Ryc. 10. Wnętrze II kondygnacji budynku produkcyjnego, widoczne filary stanowiące podparcie konstrukcji stropu (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 10. Interior of the 2nd storey of the shop-floor building, visible pillars supporting the ceiling construction (photo: J. Dąbrowski)

dwa okna doświetlające półpiętra. Dodatkowo w południowym ryzalicie nad oknami znajduje się okrągła blenda. Południowy ryzalit jest wyższy od północnego o jedną kondygnację, bowiem umieszczono w nim wyjście na dach.

Taki kształt elewacja zachodnia zachowała do dziś – pomimo planowanej w 1940 r. nadbudowy, która – na co wszystko wskazuje – ostatecznie nie została zrealizowana.

Pierwotnie cała elewacja wykończona była licowaniem z szarej cegły cementowej. Jedynymi formami „zdobienia” elewacji były niewielkie, ceglane listwy łączące od góry i od dołu pasma okien w pierwszej i drugiej kondygnacji środkowego segmentu oraz niewielkie parapety w pozostałych oknach całej elewacji.

Budynek kotłowni

Budynek kotłowni został wzniesiony w wyniku rozbudowy zakładów, zapoczątkowanej przez Adama Pakulskiego w 1940 r.

Był to budynek parterowy, jednoprzestrzenny, wzniesiony z cegły pełnej ceramicznej, od zewnątrz licowanej (jak pozostałe budynki zakładów) szarą cegłą cementową. Nakryty był dachem krążynowym krytym papą. Obok wzniesiony został wysoki, smukły, ceglany komin.

OCHRONA KONSERWATORSKA

Obecnie budynek kotłowni jest w stanie ruiny – zawałeniu pomiędzy 2001 a 2005 r. uległ dach², pozostała jedynie – bardzo podatna na degradację – mury obwodowe. Komin został obniżony – w 2015 r. – do ok. połowy wysokości.

Zespół zabudowy przemysłowej zakładów Telefunkena jest wyjątkowym – przekształconym w niewielkim stopniu – przykładem modernistycznej architektury przemysłowej z lat 30.–40. XX w. znajdującej się na terenie Kamionka na warszawskiej Pradze Południe. Wzniesione w latach 1929–1931 obiekty Państwowych Zakładów Tele- i Radiotechnicznych przy ul. Grochowskiej 341 – według projektu arch. Romualda Millera – zostały całkowicie zniszczone w 1944 roku³. Położone

Ryc. 11. Elewacja frontowa budynku produkcyjnego, segment środkowy – stan obecny (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 11. Front elevation of the shop-floor building, middle segment – current state (photo: J. Dąbrowski)

Ryc. 12. Konstrukcja poddasza z żelbetowymi krokiewiami (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 12. View of the shop-floor building attic (photo: J. Dąbrowski)

the north segment of the elevation was distorted by the boiler house added there (in the years 1940–1942). The middle segment of the elevation of the production building has nine axes. The two outermost axes had an entrance door on the first storey and small rectangular windows on the second. In the remaining axes, on the first and third storeys there were windows identical to those in the other segments of the elevation, while on the second storey there were large rectangular multi-pane windows. One of the latter was replaced by a current entrance to the post-war catwalk leading to the office building.

Risalits containing the stairwells were laid out in the same way – the entrance door is located on the first storey, while two windows located above add light to landings. Additionally, there is a round blind window above the windows in the south risalit. The south risalit is one storey higher than the north one, as it has an entrance to the roof.

The west elevation has preserved that shape till today, despite some additions planned in the year 1940 which – as everything seems to indicate – will never be realised.

Originally the entire elevation was lined with grey cement brick. The only form of “decoration” of the elevation were small, brick slats linking from the top and from the bottom strips of windows on the first and second storey of the middle segment and small window sills in the other windows of the whole elevation.

Ryc. 13. Widok kotłowni – stan obecny (fot. J. Dąbrowski)

Fig. 13. View of the boiler room – current state (photo: J. Dąbrowski)

niedaleko – pomiędzy ulicami Gocławską, Kałuszyńską, Chodakowską i Drewnicką – budynki dawnej Fabryki Aparatów Elektrycznych inż. Kazimierza Szpotańskiego, wznoszone i przebudowywane od lat 20. XX w., będące obecnie siedzibą Uniwersytetu Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej, są przekształcane w wyniku sukcesywnie prowadzonej adaptacji do nowej funkcji. W efekcie całkowitego (ostatnie prace w 2017 r.) ocieplenia budynków warstwą styropianu i malowania tynków oraz oryginalnej elewacji kolorem białym, utraciły swój pierwotny charakter obiektów przemysłowych – o prostych, „surowych” elewacjach wykonanych z szarej cegły cementowej.

Stąd konieczność właściwej ochrony, a szczególnie pilnego zagospodarowania zespołu zabudowy dawnych zakładów Telefunkena.

Pomimo niewątpliwych wartości: historycznych, naukowych, a także (w mniejszym stopniu) artystycznych, wynikających z przepisu art. 3 pkt 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁴, zespół zabudowy przemysłowej przy ul. Owsianej 14 nie został dotąd objęty jakąkolwiek formą ochrony zabytków. Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków nie podejmował – jak dotąd – żadnych działań, których celem byłoby wpisanie zespołu zabudowy przemysłowej przy ul. Owsianej 14 do rejestru zabytków województwa mazowieckiego, zaś miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego rejonu Kamionka (i wpisane weń ustalenia ochrony) znajduje się dopiero w fazie projektowej⁵.

Jedynie ujęcie budynków przemysłowych przy ul. Owsianej 14 w Gminnej Ewidencji Zabytków m. st. Warszawy⁶ powoduje, że wszelkie działania o charakterze remontowo-budowlanym, w tym potencjalne przebudowy lub rozbiórki, muszą zostać uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Boiler house

The boiler house was erected as a result of Adam Pakulski's decision to expand the factory, which commenced in 1940.

It was a one-storey, single-space building, constructed from full ceramic bricks, on the outside lined with grey cement brick (like the remaining factory buildings). It had a curved board roof covered with tar paper. A tall, slim, brick chimney was erected beside it.

Currently, the boiler house is in ruins – between the year 2001 and 2005 the roof collapsed², only the perimeter walls – prone to quick degradation – have remained. The chimney was lowered to about a half of its original height in 2015.

CONSERVATION PROTECTION

The Telefunken complex of industrial buildings is a unique example – only slightly altered – of modernist industrial architecture from the 1930s – 1940s, located in the Kamionek area in the Praga Południe residential district of Warsaw. The objects of the National Tele – and Radio-engineering Factory erected in the years 1929–1931 at 341 Grochowska Street – according to the design by an architect, Romuald Miller, were completely destroyed in 1944³. Located nearby – between Gocławska, Kałuszyńska, Chodakowska and Drewnicka streets – the buildings of the former Kazimierz Szpotański's Factory of Electrical Apparatus, erected and refurbished since the 1920s, currently housing the University of Social Psychology, have been transformed as a result of the subsequently carried out adaptation to their new function. As a consequence of complete insulation (final work in 2017) of the buildings with a layer of Styrofoam as well as painting the plaster and original elevation white, they have lost their original character of industrial objects – with their simple, “harsh” elevations made from grey cement brick.

Hence it is necessary to properly protect and, especially, urgently reclaim the buildings of the former Telefunken factory.

Despite unquestionable historic, scientific, as well as (to a lesser extent) artistic values, listed among the regulations of art. 3 pt. 1 of the Monument Protection Act from July 23, 2003⁴, the industrial complex at 14 Owsiana St. has not yet been put under any form of monument protection. The Mazovian Voivodeship Monument Conservator has not undertaken any actions – so far – aimed at inscribing the complex of industrial buildings at 14 Owsiana St. in the heritage register of the Mazovian Voivodeship. And the local spatial development plan for the Kamionek region (and inscribing established protection into it) is still at the project stage⁵.

Only entering the industrial buildings at 14 Owsiana St. into the Municipal Heritage Register of the capital city of Warsaw⁶ is the reason why all renovation – construction activity, including potential refurbishment or demolition, must be consulted with the Voivodeship Monument Conservator.

In the above mentioned project of the local spatial development plan for the Kamionek region, the land

W przywołanym projekcie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego rejonu Kamionka dla dawnych zakładów Telefunkena przyjęto przeznaczenie terenu na usługi oraz zabudowę mieszkaniową wielorodzinną⁷, zaś w ramach szczegółowo określonych zasad ochrony zabytków (...) dla zespołu budowlanego pod adresem Owsiana 14/14a, wskazanego na rysunku planu uwzględniono następujące zasady:

- a) zakaz nadbudowy i rozbudowy oraz nakaz zachowania bez zmian gabarytów budynków i geometrii dachu,
- b) nakaz zachowania cech stylowych i pierwotnego koloru elewacji,
- c) zakaz termomodernizacji elewacji frontowych budynków poprzez docieplanie ich z zewnątrz, za wyjątkiem użycia farb termoizolacyjnych,
- d) w przypadku konieczności wymiany zabudowy spowodowanej jej złym stanem technicznym ustala się: odtworzenie właściwych dla pierwotnego bryły i formy elewacji oraz otworów okiennych, kształtu stolarki okiennej i jej podziału, przy czym należy zachować możliwie dużo elementów oryginalnych,
- e) zakaz podziału działki,
- f) wprowadzenie nowej zabudowy jest możliwe przy zastosowaniu wysokiej jakości elementów małej architektury oraz uwzględnienia wartościowej zieleni wysokiej i niskiej (...)⁸.

Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego rejonu Kamionka w bardzo istotny sposób wzmocniłoby ochronę konserwatorską zespołu zabudowy przemysłowej przy ul. Owsianej 14.

Kwestią najistotniejszą dla zachowania obiektów dawnej fabryki Telefunkena jest jednak nadanie im nowej funkcji.

Interesującą ideą, zaprezentowaną przez G. Bednarczyk, jest wykorzystanie oraz adaptacja przestrzeni przemysłowej dawnych zakładów Telefunkena na centrum sztuki alternatywnej⁹.

Mogłoby znaleźć się tu miejsce, oprócz samych mieszkań, także dla warsztatów lub pracowni związanych z wieloma inicjatywami artystycznymi lub kulturalnymi, zaś całość projektu miałaby nosić nazwę Offsiana.

Możliwości wykorzystania bardzo interesującej przestrzeni przemysłowej dawnych zakładów Krajowych Zakładów Telefunken SA są bardzo duże – od funkcji kulturalnych, edukacyjnych, artystycznych po funkcje mieszkaniowe czy usługowe. Jednak dla „być albo nie być” tego zabytku najważniejszy jest nieubłagany upływający czas. Najlepiej widać go w pogarszającym się z roku na rok stanie zachowania budynków kamionkowskiego Telefunkena. Jest go niestety coraz mniej.

parcel of the former Telefunken factory was earmarked for services and multi-family housing development⁷. Within the detailed principles of monument protection, (...) for the building complex at 14/14a Owsiana Street, indicated on the plan sketch the following regulations were established:

- a) it is prohibited to add to and expand existing buildings and it is imperative to preserve their capacity and roof geometry unchanged,
- b) it is imperative to preserve stylistic features and the original colour of elevations,
- c) thermal modernisation of front elevations of buildings by adding external insulation is prohibited, except for applying thermal insulation paint,
- d) in case it is necessary to replace structure because of its poor technical condition it is required: to recreate the shape and form of elevation in accordance with the original, as well as window openings, the shape of window frames and their division, while preserving as many original elements as possible,
- e) division of the plot is prohibited,
- f) introduction of new buildings is possible using high-quality architectonic features and considering valuable high and low greenery (...)⁸.

Passing the local spatial development plan for the Kamionek area would considerably strengthen the conservation protection for the industrial buildings complex at 14 Owsiana Street.

However, the crucial issue for the preservation of objects of the former Telefunken factory is giving them a new function.

Using and adapting the industrial space of the former Telefunken factory to serve the needs of a centre of alternative art is an interesting idea, presented by G. Bednarczyk⁹.

Besides apartments, space could also be found here for workshops or studios of various artistic or cultural initiatives, while the whole project would be called Offsiana.

Possibilities for utilising the very interesting industrial space of the former National Company Telefunken S.A. are abundant – from cultural, educational and artistic functions to residential or service functions. However, it is the inexorably passing time that is of key importance to the existence of the monument. It is best observed in the state of preservation of the Telefunken buildings deteriorating every year. And that time is, unfortunately, running out.

¹ J. Dąbrowski, *Zakłady „Telefunkena” na warszawskim Kamionku*, cz. I, Wiadomości Konserwatorskie 2017, nr 51, s. 7–14.

² Por. http://mapa.um.warszawa.pl/mapaApp1/mapa?service=mapa_historyczna; zdjęcia z 2001 i 2005 r.

³ S. Woźnicki, *Nowe dzieło architekta Romualda Millera*, *Architektura i budownictwo* 1931, nr 11, s. 377–382.

⁴ Dz. U. 2017.2187 ze zm.

⁵ Projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego rejonu Kamionka (wersja projektu – ponowne wyłożenie, grudzień 2013 r.). Por.: https://bip.warszawa.pl/NR/rdonlyres/C0028AB7-E4AD-437C-8D8F-49313C86019B/973944/kamionek_plan_III_tekst.pdf (dostęp: listopad 2016 r.).

- ⁶ Zarządzenie nr 2998/2012 r. Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy z dnia 24 lipca 2012 r. w sprawie założenia ewidencji zabytków Miasta Stołecznego Warszawy z późn. zm. (załącznik – poz. 719, 720).
- ⁷ Projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego rejonu Kamionka, § 35.

⁸ Ibidem, § 7, pkt 5.

⁹ http://futuwwa.pl/lofty_wczoraj_i_dzis_kolejne_wcielenie_fabryki_chemicznej_sidol_i_krajowego_towarzystwa_telefunken_przy_ul_owsianej_grazyna_bednarczyk-project-pl-355.html (dostęp: marzec 2018).

Streszczenie

Zespół zabudowy przemysłowej przy ul. Owsianej 14 na warszawskim Kamionku składa się z trzech zasadniczych elementów: budynku biurowego usytuowanego wzdłuż ul. Owsianej, budynku produkcyjnego w głębi działki oraz pozostałości budynku kotłowni wraz z kominem, obniżonym o połowę po rozbiórce w końcu 2015 r. Całość dopełnia wąski zrujnowany budynek usytuowany wzdłuż wschodniej granicy działki.

Budynek biurowy wzniesiony został w 1937 r. jako prostokątna w rzucie, dwukondygnacyjna budowla. W wyniku przebudowy w latach 1940–1941 budynek powiększono od strony północnej o „ścięty” bok usytuowany wzdłuż pierwotnej granicy działki, a także podwyższono go do pięciu kondygnacji. Budynek ma konstrukcję żelbetową, szkieletową, wypełnioną cegłą pełną ceramiczną. Charakteryzuje się prostymi, wieloosiowymi dłuższymi elewacjami, w których wyodrębniają się: wjazd na teren zakładu i klatka schodowa (w elewacji tylnej).

Budynek produkcyjny – podobnie jak biurowy – wzniesiono w 1933 r. w konstrukcji żelbetowej, szkieletowej, wypełnionej cegłą pełną ceramiczną. Budynek ma wieloosiowe elewacje z dwoma wyraźnie zaakcentowanymi osiami mieszczącymi klatki schodowe.

Budynek kotłowni został wzniesiony najpóźniej – w wyniku rozbudowy zakładów zapoczątkowanej w 1940 r. Był to budynek parterowy, jednoprzestrzenny, wzniesiony z cegły pełnej ceramicznej, od zewnątrz licowanej (jak pozostałe budynki zakładów) szarą cegłą cementową. Nakryty był dachem krążynowym krytym papą. Obok wzniesiony został wysoki, smukły, ceglany komin.

Wszystkie budynki miały elewacje licowane szarą cegłą cementową – podobnie jak obiekty innych zakładów przemysłowych na Kamionku wznoszonych w okresie międzywojennym – Państwowych Zakładów Tele- i Radiotechnicznych czy Fabryki Aparatów Elektrycznych Kazimierza Szpotańskiego.

Obiekty dawnych Krajowych Zakładów Telefunken SA są nieużytkowane od lat 90. XX w. Pomimo ujęcia ich w gminnej ewidencji zabytków Miasta st. Warszawy oraz ochrony uwzględnionej w projekcie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jedynie nadanie im nowej funkcji i poddanie kompleksowej rewaloryzacji uchroni je od całkowitej zagłady. A są one w chwili obecnej jednymi z nielicznych materialnych świadków bujnego rozwoju przemysłu na Kamionku w okresie międzywojennym.

Abstract

The industrial building complex at 14 Owsiana St. in the Kamionek district in Warsaw consists of three fundamental elements: the office building located along Owsiana St., the production building deeper into the plot and relics of the boiler house with the chimney that is half its original height after the demolition at the end of 2015. The whole is completed with the narrow ruined building situated along the east border of the plot.

The office building was erected in 1937 as a two-storey construction on a rectangular plan. As a result of renovation in the years 1940–1941, on the north side a “truncated” side situated along the original border of the plot was added to the building which was also made five-storey high. The building has a reinforced-concrete framework construction filled in with full ceramic brick. It is characterised by straight, multi-axes longer elevations in which the entrance to the factory and the stairwell (in the back elevation) are clearly distinguishable.

The production building – like the office building – was erected in 1933, using the reinforced-concrete framework construction filled in with full ceramic brick. The building has multi-axes elevations with two clearly highlighted axes housing the stairwells.

The boiler house was erected last – as a result of expanding the factory – commenced in the year 1940. It was a one storey, open-space building, built from full ceramic brick, on the outside lined (like the remaining factory buildings) with grey cement brick. It had a curved board roof covered with tar paper. Next to it a tall, slender, brick chimney was erected.

All the buildings had elevations lined with grey cement brick – similarly to objects of other industrial plants in Kamionek erected during the inter-war period, e.g. National Tele – and Radio-engineering Factory or the Kazimierz Szpotański’s Factory of Electrical Apparatus.

The objects of the former National Company Telefunken SA have not been used since the 1990s. Despite being entered in the district monument records of the capital city of Warsaw and protection included in the project of the local spatial development plan, only giving the buildings a new function and subjecting them to complex revalorization will save them from complete destruction. And at the moment, they are ones of the few pieces of material evidence of the vigorous industrial development in Kamionek during the inter-war period.